

Kartografie in Trump-land

Waarom namen ertoe doen...

President Trump kan per decreet stellen dat de Golf van Mexico voortaan de Golf van Amerika heet. Maar moet de rest van de wereld dat overnemen? Eigenlijk gaat daar niemand over. Terwijl namen er wél toe doen, zo blijkt uit de vele naamconflicten.

Plaatsnamen. Niemand besteedt er aandacht aan, tot ze opeens veranderen. Dus toen Trump de wereld liet weten dat de Golf van Mexico voortaan Golf van Amerika moest heten, kreeg ik, als kaartenmaker en lid van de Commissie Aardrijkskundige Namen van de Taalunie, van alle kanten vragen als 'kan dat zomaar?' en 'wie gaat hier eigenlijk over?' Ja, dat kan zomaar en niemand gaat er eigenlijk over. Of iedereen, het is maar net hoe je het bekijkt.

Trumps Gulf of America

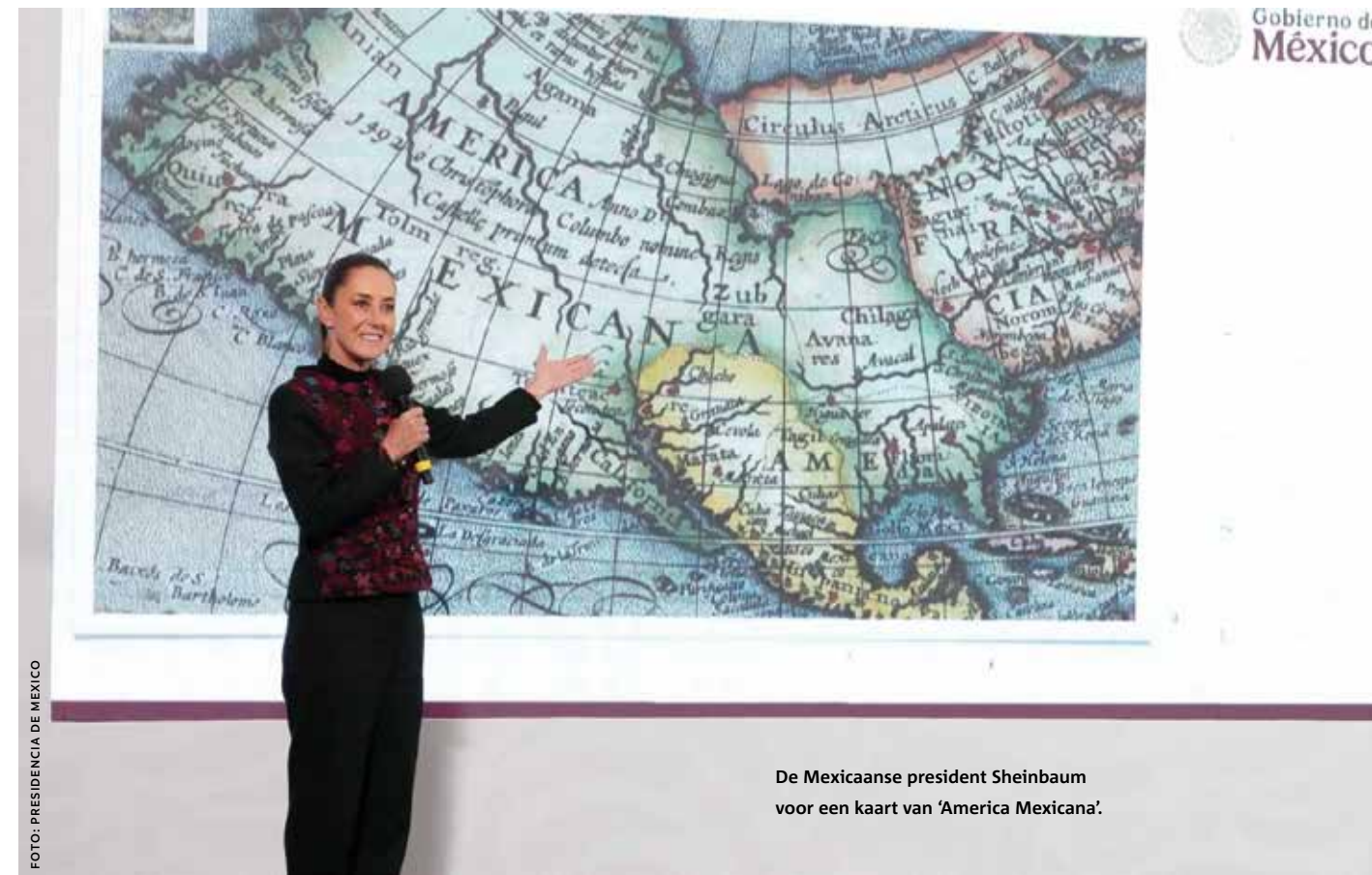
Op 20 Januari 2025 ondertekende president Trump *executive order* nr 14172, *Restoring Names That Honor American Greatness*. Daarin wordt verordonneerd dat de United States Board on Geographic Names wordt geherstructureerd (lees: vervangen door Trump-aanhangers) en dat diezelfde Board

ervoor moet zorgen dat Denali, de hoogste berg van Noord-Amerika, weer de oude naam Mount McKinley terugkrijgt. Die verandering leidde binnen de Verenigde Staten tot discussie, omdat president Obama in 2015 de naam Denali juist had 'teruggeven' aan de berg die altijd al zo genoemd werd door de lokale Koyukon Athabaskans. Daarnaast moest de Golf van Mexico voortaan Golf van Amerika gaan heten. De MAGA-beweging vond het prachtig, maar de rest van de wereld was minder enthousiast. President Sheinbaum van Mexico liet meteen weten dat *restoring names* zou betekenen dat de VS voortaan 'America Mexicana' moesten gaan heten, want die naam is veel ouder. Associated Press gebruikt als enige Amerikaanse persbureau nog Gulf of Mexico. Het is daarom verbannen uit het Witte Huis en rechtszaken daarover lopen nog. De internet-memes vlogen ons om de oren (figuur 1). Ronald Grim, van de Washington Map Society, ging ze verzamelen en had uiteindelijk bijna zeventig voorbeelden. Het leek hem ook

een interessant fenomeen om er een workshop aan te wijden. Maar alle sprekers die in eerste instantie hadden toegezegd, haakten in de weken daarna een voor een af. Het is interessant hoe bekende webkaarten als *Google Maps*, *Apple Kaarten* en *Bing* ermee omgaan. Die zijn namelijk in handen van de Amerikaanse *tech*reuzen, die grotendeels op de hand van het Trump-regime zijn. De meeste tonen namen afhankelijk van waar je bent, c.q.welk ip-adres jouw computer gebruikt. Dus als je in de VS zit, zie je 'Gulf of America', in Mexico 'Gulf of Mexico' en in de rest van de wereld 'Gulf of Mexico (Gulf of America)'. Dat is niks nieuws, want deze platforms waaien meestal met de politieke winden mee. Zo werden de Diaoyu-eilanden (geclaimd door zowel China als Japan) op *Apple Maps* voor Chinese gebruikers jarenlang veel groter afgebeeld dan ze werkelijk zijn. De Chinese overheid had Apple bedreigd om anders de invoer van de Apple Watch niet toe te staan.

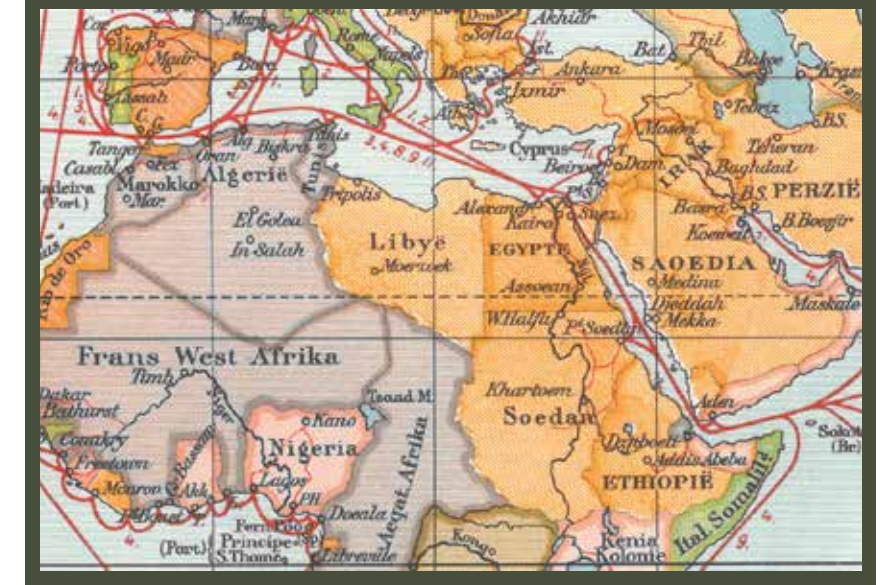
Toponiemen

Al met al blijkt wel dat namen op de kaart er echt toe doen. De 'eigenaam van een geografische entiteit' heet in de kartografie een toponiem (uit Oudgrieks, τόπος = plaats, ὄνομα = naam). Toponiemen zijn dus geen 'gegeven' en evenmin statisch. Een blik op de kaart in figuur 2 laat zien dat landen in 1955 een andere omvang en vorm, status en 'eigenaar' hadden en dat de toponiemen zelf ook veranderlijk zijn. Dat Iran vroeger Perzië heette, weten velen nog wel, maar dat de Westelijke Sahara ooit Rio de Oro genoemd werd of dat Tunis niet alleen voor de hoofdstad maar ook als naam voor het land gebruikt werd, is minder bekend. Er zijn twee soorten toponiemen: endoniemen en exoniemen. Een *endoniem* is de naam die ter plaatse gebruikt wordt, in de taal van het land of gebied zelf. Dus Den Haag, Paris, Strasbourg en Plymouth. Maar naast Strasbourg is ook Straßburg een endoniem, omdat Duits in de Elzas een erkende minderheidstaal is. Een *exoniem* is de naam in een

De Mexicaanse president Sheinbaum voor een kaart van 'America Mexicana'.

Figuur 2: Deel van kaart van Afrika uit *Atlas der Geheele Aarde* (1955)

Figuur 1: Een kleine greep uit de internet-memes

Figuur 3: Deel van een kaart uit *Geografie* 2015-05

andere taal dan de plaatselijke. Den Haag wordt in Engeland dan The Hague, in Nederland gelden de exoniemen Parijs, Straatsburg en Pleimuiden. Dat laatste is een voorbeeld van een oud exoniem dat in onbruik is geraakt; nu is het endoniem Plymouth gangbaar.

Voor het overgrote deel van de toponiemen in de wereld hebben andere landen geen eigen exoniem en wordt dus het betreffende endoniem overgenomen. Dit kan letterlijk, zoals bij Orléans, of aangepast, omdat bijvoorbeeld bepaalde diakritische tekens in het Nederlands ontbreken. Het Poolse łódź wordt dan geschreven als Lodz. Daarbij gaat vaak wat verloren, in dit geval omdat de meeste Nederlanders het nu als 'Lods' zullen uitspreken, terwijl het iets als 'Woetzsch' moet zijn. Endoniemen in een ander schrift dan het Latijns moeten worden omgezet – dat heet transliteratie. Dan wordt سرفاف جي لخ bijvoorbeeld al-Khalij al-Fārsī en 北京 wordt Beijing. Die transliteratiesystemen zijn ook aan verandering onderhevig; veel Nederlanders hebben nog Peking geleerd op school.

Mengeling

Omdat Nederland voor lang niet alles een exoniem heeft, is vrijwel elke kaart een mengeling van endo- en exoniemen en transliteraties. Wanneer je wat gebruikt, is onderhevig aan veranderende inzichten. Zo was een paar jaar geleden voor Киев nog Kiev gangbaar, maar omdat dit exoniem via de transliteratie van het Russische Киев kwam, is het nu Kyiv, een transliteratie uit het Oekraïens. Ook het doel van de kaart is van invloed. Neem figuur 3, een fragment van een kaart bij een artikel over het South-North Water Transfer project in China uit *Geografie*. Hier gebruikten we Beijing en de andere gangbare transliteraties van endoniemen voor de grote steden. Voor sommige rivieren voegden we ook de oude exoniemen toe, omdat veel mensen die nog kennen uit hun topografielessen en de atlas. De voor het artikel belangrijke 3-Kloven Dam is eigenlijk geen van beide: voor

de dam is er geen officieel exoniem, maar wel voor de kloven waarnaar de dam genoemd is. Daarom hebben we die gebruikt in plaats van de transliteratie Sanxia van het endoniem 三峡, wat waarschijnlijk voor niemand bekend had geklonken.

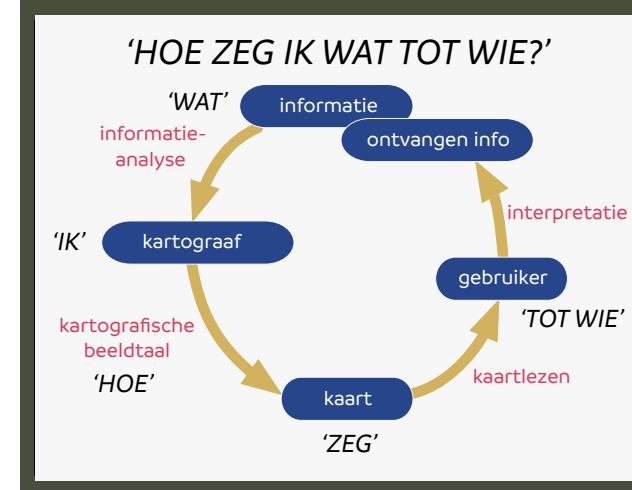
Dit soort beslissingen passen in de rol van de kaart. Kartografie betekent letterlijk 'het maken van kaarten', maar is veel breder dan dat. Het is het gebruik van kaarten om data over ruimtelijke verschijnselen te verbeelden en is dus een vorm van (visuele) communicatie. Cornelis Koeman, de eerste hoogleraar kartografie aan de Rijksuniversiteit Utrecht, beschreef dit tijdens zijn inaugurele rede in 1969 als: 'Hoe zeg ik wat tot wie' (figuur 4).

De kartografische beeldtaal gebruik je om het verhaal van je data te sturen en tekst is een integraal onderdeel daarvan. Je kunt tekst net als de ander symbolen variëren in grootte, oriëntatie, kleur, grijswaarde, enzovoort en zo de boodschap aanpassen. Maar de tekst zelf (de inhoud) kan ook de boodschap zijn. En die is soms omstreken, zoals de Trump-acties al lieten zien.

Naamconflicten

Naamconflicten zijn meestal ook territoriale conflicten en altijd politiek beladen. De *List of geographical naming disputes* op Wikipedia geeft tientallen voorbeelden van bekende en minder bekende naamconflicten. Naast de Golf of America, waarmee dit artikel begon, is er bijvoorbeeld ook de eerder genoemde سرفاف جي لخ of al-Khalij al-Fārsī, in het Nederlands de Perzische Golf. Deze naam werd in de hele regio gebruikt sinds de 10e eeuw. Maar na de opkomst van de Pan-Arabische beweging in 1960 noemen de landen buiten Iran (het voormalige Perzië) het برفاف جي لخ, oftewel de Arabische Golf. Macedonië als deelrepubliek van Joegoslavië was geen probleem, maar toen het

Figuur 4: Het kartografisch communicatieproces (naar Koeman, 1969)

onafhankelijk werd, protesteerden de Grieken, omdat hun land een regio genaamd Μακεδονία heeft. De kersverse onafhankelijke republiek heette eerst een paar jaar Voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië en heet nu Noord-Macedonië (zie ook *Geografie* 2025-7). Of neem het eiland dat Nederlanders Taiwan noemen. Afhankelijk van wie je het vraagt, heet dit (vertaald) Chinees Taipei of De Republiek China of de opstandige provincie van de Volksrepubliek China (zie ook *Geografie* 2025-3).

Dichter bij huis zijn het opvallend vaak gemeentelijke herindelingen die leiden tot conflicten. Zo werden in 1997 in West-Brabant de vier gemeenten Zevenbergen, Fijnaart en Heijningen, Klundert, Standdaarbuiten en Willemstad samengevoegd. De nieuwe gemeente kreeg aanvankelijk de naam van de grootste kern, Zevenbergen. Maar dat was tegen het zere been van vooral de inwoners van Klundert. Een jaar later volgde de hernoeming tot gemeente Moerdijk (figuur 5). Genoemd dus naar een industriegebied of naar een van de kleinste kernen, die sinds kort ook nog bedreigd wordt met opheffing.

Om de schijn van een voorkeursbehandeling te vermijden, wordt als typisch Nederlands compromis vaak een nieuwe naam verzonnen, dikwijls gebaseerd op quasi-oude namen, met soms hilarische uitwerking. Zo werd in 2016 Groenlo-Lichtenvoorde na de eerdere samenvoeging in 2005 hernoemd in gemeente Oost Gelre. Nu was dit gebied tot 1543 inderdaad onderdeel van het Hertogdom Gelre, maar dat strekte zich uit tot ver in Duitsland, dus zou 'Midden Gelre' in ieder geval minder dwaas geweest zijn.

Geen duidelijke autoriteit

Mag dat allemaal zomaar en wie gaat er eigenlijk over? De hele materie rond toponiemen is zo ingewikkeld, omdat er bijna nooit een duidelijk autoriteit is die ze vaststelt. Ieder land gaat over de eigen endoniemen, stelt dus plaatsnamen vast voor het eigen gebied, zo veel is wel duidelijk. Maar je kunt anderen vervolgens niet dwingen om die naam ook te gebruiken, hoe graag Trump dat ook zou willen. Binnen de VS is er weliswaar de United States Board on Geographic Names, die hij per decreet opdracht heeft gegeven meer 'patriottisch' te zijn. Maar deze Board heeft alleen de autoriteit over federale overheden. De staat Alaska ligt daarom tot nu toe dwars en blijft de naam Denali gebruiken voor de hoogste berg. Nederland heeft helemaal geen centrale instantie. Plaatsen hebben wel een officiële naam die door de lokale autoriteit wordt gebruikt, maar die zijn niet wettelijk vastgesteld. Het Kadaster registreert toponiemen in de eigen data en kaarten 'zoals ze aangetroffen worden', maar kan het gebruik daarvan niet opleggen.

Er zijn natuurlijk veel toponiemen die grensoverschrijdend en soms zelfs mondiaal zijn. Internationaal zijn er organisaties die over de namen adviseren, deze registreren en soms zelfs standaardiseren, maar alleen voor het gebruik in of door diezelfde organisatie. Zo is er UNGEGN, de Group of Experts

Figuur 5: De gemeente Moerdijk

on Geographic Names voor de Verenigde Naties. En de International Hydrographic Organization (IHO) heeft als taak 'het ondersteunen van de veiligheid van navigatie en het beschermen van het maritieme milieu' en daartoe publiceert de organisatie ook de *Limits of Oceans and Seas*, waarin de grenzen van de wereldzeeën gespecificeerd zijn. In 1955 heeft de IHO voor het eerst een kaart uitgebracht waarin de organisatie ook de namen wilde standaardiseren. Dat was gelijk de laatste poging, want de keuze voor de naam Zee van Japan leidde tot een rel die tot op heden voortduurt. Dat is namelijk het toponiem dat in Japan (日本海) en Rusland (Японское море) wordt gebruikt en dat hevig bestreden wordt door Zuid- en Noord-Korea, die de zee respectievelijk Oostzee, 동해 en Koreaanse Oostzee, 조선동해 noemen.

Eigen exoniemen

Ieder land gaat natuurlijk over de eigen exoniemen, want hoe je andermans plaats in je eigen taal noemt, mag je zelf weten. Ook het gebruik van exoniemen is niet afdwingbaar, net zoals het Nederlands een voorkeurspelling kent die je niet wettelijk verplicht bent te gebruiken. Er zijn wel instanties die *adviseren* over het gebruik. Voor het Nederlandse taalgebied (Nederland, Vlaanderen en Suriname) is dat de Commissie Aardrijkskundige Namen van de Taalunie. Deze heeft onder andere als taak zowel overheid als burgers te adviseren over de schrijfwijze in het Nederlands van endoniemen én exoniemen, en het bijhouden van exoniemen in de lijst *Buitenlandse Aardrijkskundige Namen*. Die is te raadplegen op het web (<https://namen.taalunie.org>). Sinds 2023 geeft de commissie ook advies over binnenlandse aardrijkskundige namen. Deze taak is overgenomen van de Adviescommissie aardrijkskundige namen in Nederland (AaniN), die tot 2011 onderdeel was van het KNAG. Maar geen enkele commissie gaat de naamconflicten uit de wereld helpen. Net zoals over de taal zelf zullen we het over toponiemen waarschijnlijk nooit allemaal eens worden en ook Trump zal mij niet kunnen overhalen de Golf van Mexico anders te gaan noemen. •

Barend Köbben heeft inmiddels meer dan 1400 kaarten en grafieken voor *Geografie* gemaakt en doceert kartografie aan de Universiteit Twente. Hij is namens het KNAG lid van de Commissie Aardrijkskundige Namen van de Taalunie. En ja, hij schrijft kartografie consequent met een k.